

УДК 821.131.1«19»

СИМВАЛЫ І АРХЕТЫПЫ Ё АПАВЯДАННІ ДЖ. ТАМАЗІ ДЗІ ЛАМПЕДУЗА «СІРЭНА»

К.В. ЧАСНАКОВА

*(Институт літаратуразнаўства імя Я. Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск)
catisnot@gmail.com*

Артыкул распавядае пра найбольш значныя факты творчага шляху італьянскага пісьменніка Тамазі дзі Лампедузы і, у прыватнасці, аб апошнім напісаным ім творы, вядомым пад некалькімі назвамі, самай распаўсюджанай з якіх з'яўляецца "Сірэна". Прадстаўлены літаратуразнаўчы аналіз дадзенага аповеду, які дазволіў вызначыць сістэму персанажаў, іх функцыі, выявіць некаторыя алюзіі ў тэксце, сімвалы і архетыпныя вобразы з мэтай больш поўнага разумення зместу, атмасферы, а таксама асобы аўтара. Робіцца выснова, што тэорыя архетыпаў К.Г. Юнга ў спалучэнні з іншымі метадамі даследавання дапамагаюць глыбока прааналізаваць розныя літаратурныя творы і ацаніць ступень уплыву калектыўнага несвядомага на свядомасць таго ці іншага пісьменніка.

Ключавыя словы: *архетып, калектыўнае несвядомае, сімвал, метафізіка, рэальнае, фантастычнае, антытэза.*

Уводзіны. Нягледзячы на наяўнасць даследаванняў творчасці Джузэпэ Тамазі дзі Лампедузы ў замежным літаратуразнаўстве, тэма інтэрпрэтацыі міфаў у яго творах застаецца недастаткова асветленай ні за мяжой, ні ў Беларусі. Мэтай даследавання з'яўляецца выяўленне архетыпных вобразаў і сімвалаў у аповедзе "Сірэна". Аналіз з'яўляецца актуальным, бо жыццё і творчая дзейнасць Тамазі дзі Лампедузы вывучаюцца падчас лекцый па італьянскай літаратуры ў вышэйшых навучальных установах, у прыватнасці, на спецыяльнасці "рамана-германская філалогія (італьянская)", таму даследаванне дазволіць больш падрабязна вывучыць творчую спадчыну пісьменніка і выкарыстаць у адукацыйным працэсе атрыманыя вынікі.

Джузэпэ Тамазі дзі Лампедуза – італьянскі пісьменнік арыстакратычнага паходжання. Пра яго было вядома няшмат да публікацыі рамана "Геапард" (*Il Gattopardo*, 1958). Тамазі дзі Лампедуза нарадзіўся ў Палерма ў 1896 годзе, удзельнічаў у разгроме пры Капарэта, быў захоплены ў палон, але праз нейкі час здолеў збегчы і вярнуцца ў Італію. Падчас Другой сусветнай вайны, у якой пісьменнік таксама прымаў удзел, яго дом быў цалкам разбураны (гэты факт пісьменнік апіша ў апавяданні "Сірэна") [1].

Літаратурную спадчыну Тамазі дзі Лампедузы, акрамя азначанага вышэй рамана, складаюць зборнік "Аповяданні" (*Racconti*, 1961), куды ўвайшло апавяданне "Сірэна" (*La Sirena*)¹, а таксама шматлікія артыкулы і эсэ, знойдзеныя сярод рукапісаў пісьменніка: "Лекцыі пра Стэндала" (*Lezioni su Stendhal*), "Уводзіны ў французскае прыгожае пісьменства XVI стагоддзя" (*Invito alle Lettere francesi del Cinquecento*), "Англійская літаратура. Ад вытокаў да XVIII стагоддзя" (*Letteratura inglese. Dalle origini al Settecento*) [2, р. I–LX].

Асноўная частка. Сюжэт апавядання "Сірэна" разгортваецца ў Турыне ў 1938 г., у перыяд фашыскага панавання. Адноўчы ў кафе ўвагу маладога журналіста з Сіцыліі, Паола Карбера дзі Саліна, арыстакратычнага паходжання, прыцягвае дзіўны пажылы джэнтльмен. Пасля некалькіх сустрэч журналіст дазнаецца, што гэта знакаміты прафесар і сенатар Разарыё Ла Чура. Прафесар адрозніваўся асцярожнасцю пры зносінах з малазнаёмымі людзьмі, але праз некаторы час, у журналіста атрымоўваецца зававаць давер прафесара, і паміж імі ўсталёўваюцца даверлівыя адносіны. Гэты давер і становіцца адпраўнай кропкай апавядання аб прыгодзе прафесара шмат гадоў таму, калі той быў маладым і апынуўся ў доме свайго сябра ў мястэчку Аўгуста, каб лепш падрыхтавацца да ўніверсітэцкага конкурсу на пасаду выкладчыка. Адноўчы раніцай, калі Разарыё чытаў услях грэчаскія вершы, адбылася сустрэча, якая змяніла яго назаўсёды, сустрэча з сірэнай Лігеяй. Іх адносіны былі непрацяглымі і насілі характар больш духоўны, чым плоцкі. Калі надыйшоў момант развітання, Лігея сказала маладому Ла Чура: "Non dimenticherai"² [3, р. 453]. Гэтую фразу прафесар узгадвае ў канцы гісторыі, калі кідаецца ў мора падчас плавання на караблі, каб зноў сустрэць сваю незвычайную любоў.

Гісторыя ўмоўна мае два планы апавядання. Першы – рэалістычны, які робіць больш праўдападобным другі – фантастычны, што складае аснову апавядання. Абодва планы гарманічна пераплецены паміж сабой, дзякуючы адсылкам з першай часткі, звязаным з асабістай гісторыяй прафесара, расказанай у другой палове гісторыі. Адрозніваецца і мова дзвюх частак. Напрыклад, у маналогам сенатара Ла Чура

¹ Іншыя назвы "Лігея" (*Ligheia*) і "Прафесар і сірэна" (*Il Professore e la Sirena*).

² «Ты не забудеш» [4].

выкарыстоўваецца паэтычны тон, які спрыяе больш яркаму выяўленню ўражання ад непаўторнай любові і адлюстраванню стану ўнутранага свету прафесара. Лірычнасць і паэтычнасць раскрываюць казачны і сюррэалістычны характар апавядання старога. Дадзены прыём не знайшоў адабрэння з боку некаторых літаратурных крытыкаў (напрыклад, Г. Тадзіні [5], Дж. Буцы [6] і А. Бачэлі [7]), якія палічылі гісторыю абцяжаранай кніжным духам, іншымі словамі – адарванай ад жыцця, нерэалістычнай (з пункту гледжання мовы).

Аповед разгортваецца ў двух прасторава-часавых пластах, дзе галоўнымі локусамі з’яўляюцца міфічная Сіцылія – месца, дзе жывуць богі і героі, і Турын 1938 г., дзе ў адной з кавярняў сустракаюцца журналіст і сенатар. Галоўны герой, Разарыё Ла Чура, буржуазнага паходжання, выкладчык універсітэта, аматар класічнай культуры, сустракае маладога журналіста Паола Карбера, нашчадка арыстакратычнай сіцылійскай сям’і. Сіцылія ў апавяданні мае два супрацьлеглыя малюнкi. У першай частцы пры апісанні вострава і яго жыхароў пісьменнік прыкмячае адсталасць рэгіёна, ляготу і іншыя недахопы сіцылійскага насельніцтва. Апісанне другой часткі нагадвае хутчэй элегію, якая паказвае востраў бласлаўным месцам. Менавіта ў прыродзе герой знаходзіць сэнс існавання і праўдзівага саюзніка – сірэну, якая сама з’яўляецца часткай прыроды, сапраўдным яе стварэннем, што выйшла з безданы сіцылійскага мора, стварэннем, якое не мае нічога агульнага з чалавецтвам.

У міфах сірэны прадстаўлялі смяротную небяспеку для маракоў сваёй страшэннай песняй, але Тамазі дзі Лампедуза кардынальна змяніў дадзены вобраз, і сірэна Лігея становіцца гімнам жыцця, прыгажосці, мастацтва – усіх узнёслых ідэалаў і каштоўнасцей. У цэлым, гісторыя, апісаная ў апавяданні, – гэта прытча пра жыццё як радасны і шчаслівы час, не пазбаўлены, аднак, фізічных і духоўных пакут, і смерць як адзіны спосаб спыніць пакуты.

У творы выяўляецца экзістэнцыяльны крызіс аўтара, сутнасць якога заключаецца ў спробе разгадаць вечнае супрацьстаянне жыцця і смерці. Тамазі дзі Лампедуза хварэў на рак лёгкіх, доўга, але беспаспяхова змагаючыся з хваробай. Ён ведаў, што смерць ужо блізка, і ўспамінаючы яркія моманты сваёй біяграфіі вырашыў ператварыць унутраную барацьбу ў выдатную нерэальную гісторыю, дзе вечная жыццё перамагае смерць. Смерць – усяго толькі крок да вечнага жыцця, неўміручасці. Тэма хуткаплынаснасці быцця і непазбежнасці смерці нязменна прысутнічае ў паэтыцы Тамазі дзі Лампедузы.

Галоўным персанажам гісторыі, звязанай з узроўнем рэальнага, з’яўляецца прафесар Разарыё Ла Чура: уся гісторыя разгортваецца вакол яго. Аднак чытач ідэнтыфікуе сябе з маладым журналістам, бо апавяданне вядзецца ад першай асобы, а менавіта ад імя Паола Карбера. Такім чынам, чытач, як і малады журналіст-апавядальнік, становіцца пастаянным слухачом прафесара. Галоўнага героя (журналіста) можна ахарактарызаваць па розных аспектах, такім як узрост, імя, прафесія, сацыяльнае становішча, фізічныя і псіхалагічныя характарыстыкі, да якіх адносяцца характар, думкі і пачуцці. Фізічны і сацыяльны партрэт прафесара прадстаўлены журналістам-апавядальнікам або іншай асобай (прыцелам прафесара Ла Чура), у той час, як яго характар праяўляецца дзякуючы ўчынкам і думкам. Гэты персанаж статычны, ён застаецца верным сваім ідэям да канца, і заключным дзеяннем пацвярджае складзенае раней аб сабе ўяўленне.

Другі персанаж, які вылучаецца ў гісторыі, – апавядальнік. Ён з’яўляецца другім па значнасці героем твора. Яго значэнне амаль эквівалентна значэнню галоўнага героя і ён усталёўвае даверлівыя і вельмі блізкія адносіны з ім. Гэты персанаж сам прыводзіць звесткі адносна свайго ўзросту, імя, прафесіі і сацыяльнага становішча. Цікавым фактам з’яўляецца высакароднае паходжанне маладога журналіста, які згадвае раман самога Тамазі дзі Лампедузы “Гепард”. Як і ў рамане, у апавяданні “Сірэна” надаецца асобная ўвага высакароднаму паходжанню, яго каштоўнасці і таму, як у маладога чалавека атрымліваецца працягваць свой род.

Псіхалагічныя характарыстыкі Карбера дзі Саліна не раскрываюцца напрамую ў яго выказваннях і рэпліках, а выяўляюцца з дапамогай яго ўчынкаў і дзеянняў. Апавяданне пабудавана такім чынам, што ўвага чытача засяроджваецца на галоўным героі – прафесары. Аднак аўтар апісвае таксама характар Карберы, дынамічны не толькі таму, што ён схільны цалкам на відавочныя змены, але і таму, што ён з’явіўся сведкам падобнай гісторыі. Ён практычна становіцца спадчыннікам ведаў аб існаванні іншага чароўнага свету. Раскрыты яму сакрэт літаральна дзеліць яго жыццё на да і пасля. Магчыма, дадзенай канцоўкай какой? аўтар падкрэслівае нязначнасць мірскіх праблем, клопатаў, мітусні ў параўнанні з вечным жыццём. Кантраст чароўнага (несмяротнага) і смяротнага тут выкарыстоўваецца, каб вылучыць погляды прафесара і ісціны, якімі ён падзяліўся з маладым журналістам і якія паўплывалі на яго ранейшыя перакананні.

Лігея – трэці персанаж дадзенай гісторыі, якая носіць яе імя, што ўзводзіць гераіню ў ранг нейкага абсалюту. Лігея прысутнічае ўсюды, дзе ёсць прафесар. У той частцы гісторыі, дзе яна не з’яўляецца фізічна, яна прысутнічае нябачна ў словах і думках Ла Чура, які распавядае пра яе чароўным і адначасова жывёльным паходжанні. Чытач знаходзіць пацверджэнне гэтаму ў момант апісання першай сустрэчы Лігеі з тады яшчэ маладым, Ла Чура. Яна паўстае з “il volto liscio di una sedicenne” з “due piccolo mani”,

“le labbra pallide”, “dentini aguzzi e bianchi, come quelli dei cani”, “i disordinati capelli color di sole”, “gli occhi verdi apertissimi, sui lineamenti d’infantile purezza”³ [3, p. 446].

Супрацьстаянне чароўнай і жывёльнай натуры сірэны чырвонай ніткай праходзяць па ўсім апавяданні і пацвярджае той факт, што гераіня не з’яўляецца звышнатуральнай істотай, яна проста “una sirena” з “una coda biforcuta”⁴ [3, p. 447]. Сенатар апісвае дадзенае стварэнне з характэрнай лірычнай інтанацыяй, згадваючы яе голас або пах яе цела. Акрамя гэтага прафесар апісвае паводзіны сірэны, тое, як яна прымала ежу: “Essa non mangiava che roba viva: spesso la vedevo emergere dal mare, il torso delicato luccicante al sole, mentre straziava coi denti un pesce argentato che fremeva ancora il sangue le rigava il mento”⁵ [3, p. 449]. Прафесар кажа наўпрост, што Лігея была жывёлай, але адначасова з гэтым ён таксама падкрэслівае боскасць сірэны: “essa faceva parte, tuttavia, della sorgiva di ogni coltura, di ogni sapienza, di ogni etica e sapeva esprimere questa sua primigenia superiorità in termini di scabra bellezza”⁶ [3, p. 450]. Пра сябе ж Лігея кажа: “<...> sono immortale perché tutte le morti confluiscono in me da quella del merluzzo di dianzi a quella di Zeus, e in me radunate ridiventano vita non più individuale e determinata, ma panica e quindi libera”⁷ [3, p. 450].

У апавяданні прысутнічае тая частка міфа аб сірэне, у якой распавядаецца аб тым, як яны завабляюць мужчын, аднак, у дадзенай гісторыі гэты факт не мае негатыўнай канатацыі. Адказваючы ўзаемнасцю сірэне, мужчыны знаходзяць неўміручасць. Гісторыя ведае толькі аднаго чалавека, які адмовіўся прыняць гэтую “паганскую благадаць”. Апынуўшыся абраным сірэнай, прафесар вырашае не прытрымлівацца дадзенага прыкладу: “non io certo sarò il secondo a non ubbidire al suo richiamo, non rifiuterò questa specie di Grazia pagana che mi è stata concessa”⁸ [3, p. 452].

Сірэна, таксама як прафесар, з’яўляецца персанажам статычным. Яна валодае абсалютнай шчырасцю, сталасцю, зямны свет зусім на яе не ўплывае: яна і прафесар, быццам два паралельныя сусветы, якія аднойчы выпадкова перасекліся. І гэта хутчэй выключэнне, чым правіла. Разам з тым, персанажы прафесара і журналіста схільныя да змен. Першы мяняецца пасля сустрэчы з сірэнай, другі – пасля апавяду прафесара, прычым ён не сумняваецца ў праўдзівасці гэтай гісторыі, і становіцца паўнапраўным спадчыннікам прафесара, які перадае яму гэтую гісторыю. Ла Чура пасля сваёй смерці пакідае журналісту ў якасці спадчыны грэчаскі кратэр з выявай сірэн, які Карбэра захоўваў у сваім доме. Аднак падчас вайны дом быў разбураны, а кратэр знішчаны, застаўся цэлы толькі яго фрагмент: “<...> il frammento più grosso si vedono i piedi di Ulisse legato all’albero della nave”⁹ [3, p. 453]. Герой захаваў гэты фрагмент у памяць пра свайго выпадковага знаёмага і як знак таго, што яму таксама, хоць і ўскосна, атрымалася наблізіцца да боскага стварэння – сірэны.

У апавяданні таксама прысутнічаюць другародныя персанажы, якія сустракаюцца як у асноўнай гісторыі, якая разгортваецца ў Турыне, так і ў самім апавядзе прафесара, які датычыцца Сіцыліі і сустрэчы з сірэнай. Напрыклад, у самым пачатку чытач знаёміцца з “дзяўчынай №1” і “дзяўчынай №2”, у момант, калі першая выпадкова пазнае пра існаванне другой і пра тое, што журналіст мае рамантычныя адносіны з імі абедзвюма. Наяўнасць дадзеных персанажаў абумоўлівае з’яўленне ў апавяданні другога па значнасці героя – гэта, як было адзначана раней, малады журналіст Паола Карбэра, а таксама яго знаёмства з прафесарам. Пра дзяўчын Ла Чура выказваецца вельмі грэбліва, а аўтар нават вырашыў не даваць ім імёны, каб падкрэсліць, па-першае, безаблічнасць гераіня, а, па-другое, шматлікасць падобных дзяўчат. У параўнанні з Лігеяй, істотай чароўнай, яны літаральна кавалкі “гнілой плоці” і Ла Чура шчыра дзівіцца, як можна мець з імі блізкасць.

У апавяданні прысутнічаюць іншыя персанажы – заўсёднікі кафэ “Лімб” на вуліцы По, дзе сустракаюцца Ла Чура і Карбэра – гэта палкоўнікі, судзі, выкладчыкі, якія выйшлі на пенсію. Яны з’яўляюцца часткай антуражу, фонам гэтага кафэ. Афіцыянт, які з’яўляецца яшчэ адным персанажам гісторыі, паведамляе журналісту, кім менавіта з’яўляецца спадар ў старэнькім паліто – сенатар Разарыё Ла Чура; гвернантка сенатара Бэціна, якая клапоціцца пра яго, з’яўляецца адзінай жанчынай у яго асяроддзі.

³ “...Гладким личиком совсем юной девушки”, “тоненькими ручками”, “бледными губами”, “остренькими белоснежными зубками, как у собаки”, “спутанными волосами цвета солнца”, “огромными зелеными глазами и невинной детской мордашкой” [4].

⁴ “Сирена” с “раздвоенным хвостом” [4].

⁵ “Питалась Лигия только живыми тварями”; “Я не раз наблюдал, как, вынырнув из воды, она разрывала зубами еще трепыхавшуюся серебристую рыбку; ее шелковистое тело переливалось на солнце, а кровь расчерчивала тонкими струйками подбородок” [4].

⁶ “Она была частью единого источника всеобщей культуры, всеобщего знания, всеобщей нравственности и являла это первородное превосходство в своей грубоватой красоте” [4].

⁷ “Я бессмертна, потому что все смерти сливаются во мне – от смерти той рыбки до смерти Зевса. Соединившись в Лигии, они снова становятся жизнью, только не отдельной и ограниченной, а самородной и, значит, свободной” [4].

⁸ “Я не стану вторым человеком, который не откликнется на зов Лигии; я не отвергну дарованной мне языческой Благодати” [4].

⁹ “Самый большой из них представлял собой ноги Одиссея, привязанного к мачте” [4].

Таксама чытач даведаецца пра тое, што ў прафесара ёсць прыяцель Карабэнэ, дзякуючы якому і адбылася гэтая незвычайная гісторыя ў жыцці Ла Чура. Гэты прыяцель сенатара стаў прычынай, па якой Разарыё Ла Чура апынуўся ў мястэчку Аўгуста летам 1887 г. Карабэнэ прапануе прафесару паехаць у Аўгусту, каб правесці лета, вывучаючы старажытнагрэчаскіх паэтаў. Таму варта адзначыць станоўчы ўплыў дадзенага персанажа на развіццё гісторыі, бо дзякуючы яму, Ла Чура сустрэў сірэну. Яшчэ адзін другарадны персанаж – фермер, які прыносіць ежу прафесару. Яго функцыя вызначаецца праз некалькі старонак, дзе пацвярджаецца інтэртэкстуальнасць апавядання, у якім прысутнічае алюзія на оперу Моцарта «Дон Джавані» і падабенства фермера з Лепарэла. Гэтая сцена заклікана падкрэсліць праўдзівасць гісторыі сенатара, бо такім чынам у яго з’яўляецца сведка, нават негледзячы на тое, што ён не бачыў сапраўдную сірэну цалкам, толькі галаву і плечы. Фермер жэстам ухваліў Ла Чура і пайшоў, падумаўшы, што той мае блізкія адносіны з адной з мясцовых дзяўчат. Такія паводзіны селяніна можна трактаваць так: аўтар падкрэслівае розніцу паміж смяротнымі, прадстаўніком якіх з’яўляецца фермер з яго спажывецкім і ганебным стаўленнем і несмяротным стварэннем – сірэнай прадстаўніком чароўнага свету, які селянін не здольны быць зразумець, так як сірэна ўсё ж не чалавек, а прадстаўнік марскоў фауны, гэта значыць у поўным сэнсе, нармальнай жанчынай яна не з’яўляецца. Хоць катэгорыя нармальнасці/ненармальнасці з’яўляецца складаным паняццем у сваім вызначэнні, несумненна, Лігея – біпалярная і шматгранная гераіня, якая з’яўляецца ўвасабленнем антытэз, такіх як звер і багіня, шаснаццацігадовая дзяўчынка, дачка Каліёпы, і мудрая Маці, смерць і жыццё. Спіс персанажаў працягваецца згаданнем пра Марыю, хатнюю прыслужніцу, якая працавала на прафесара да Бегіны. Марыя здрадзіла сенатару, выкраўшы каштоўны падарунак Лігеі, каб потым прадаць яго ў ламбард. Учынак Марыі падкрэслівае ганебнасць зямных стварэнняў у процівагу стварэнням свету фантастычнага.

У апавяданні шматлікімі з’яўляюцца сімвалы і архетыпы. На думку Цветана Тодарава, французскага літаратуразнаўца, нават у творах фантастычнага жанру можна знайсці сімвалы і юнгіянскія архетыпы. Па словах Ц. Тодарава [8], характэрнай рысай фантастычнай гісторыі з’яўляецца выкарыстанне метафары і літаральнага перабольшання. Фантастыка ўзнікае там, дзе метафарычны сэнс становіцца літаральным (напрыклад: “ho amato quanto cento dei vostri Don Giovanni messi insieme per tutta la vita”¹⁰ [3, p. 448]. Тут прасочваецца сувязь паміж фантазіяй і сімвалам, якая разумеецца як ускосны сэнс. Сенатар увесь час кажа пра важнасць духу (“Povera gente, del resto: come potrebbero avvertirlo questo spirito se non hanno mai avuto occasione di sentirlo”¹¹ [3, p. 430], “I miei sputi sono simbolici e altamente culturali”¹² [3, p. 434]). Сімвалічную інтэрпрэтацыю можна назваць высакародным працэсам, таму што яна не дае чалавеку раскрыць яго жывёльную прыроду, якая атаясамліваецца з літаральнай інтэрпрэтацыяй і з’яўляецца занадта відавочнай. Сімвалічны падыход спрыяе ўжыванню герменэўтычнага метаду пры аналізе твора, бо дапамагае прааналізаваць тэкст найбольш глыбока. Фраза Святога Паўла “літара забівае, дух ажыўляе” асацыюецца з выказваннем сенатара і лішні раз сцвярджае важнасць ідэі духу: “Paolo...Sei fortunato di chiamarti come il solo apostolo che avesse un po’ di cultura e una qualche infarinatura di buone lettere”¹³ [4, c. 430]. Нагадаем аб прафесійнай прыналежнасці Разарыё Ла Чура, які быў выбітным прафесарам. Перавага духу як прычына і следства сімвалічнай інтэрпрэтацыі выяўлена ў тэксце такім элементам, як, напрыклад, цела старога, які захаваў жывы і светлы розум. У гэтым таксама выяўлены пэўны кантраст паміж неда-сведчанасцю маладога чалавека і мудрасцю старога прафесара, неўміручасцю духу і смяротнасцю цела.

Тэорыя архетыпаў К.Г. Юнга дазваляе зрабіць аналіз дадзенага твора больш глыбокім, паколькі сімвалы, выкарыстаныя пісьменнікам, адлюстроўваюць змест калектыўнага несвядомага, уласцівага яго псіхіцы [9]. Пад калектыўным несвядомым разумеецца нейкае, характэрнае для ўсіх людзей, сховішча першабытных ведаў і прымітыўнага розуму. У “Сірэне” маюць месца архетыпы характарныя і сюжэтныя. Адным з прыкладаў сюжэтных архетыпаў з’яўляецца архетып падарожжа [10]. Гэта падарожжа ў пераносным сэнсе можна інтэрпрэтаваць і прымяніць на розных ўзроўнях дадзенай гісторыі. Найбольш значнымі з’яўляюцца падарожжа двух герояў да праўды і свабоды. Журналіст, дзякуючы сваім адносінам з сенатарам, набывае незвычайны вопыт, пачынаючы сваё падарожжа да адкрыцця новага свету. Прафесар – гэта скарб, які журналіст закліканы адшукаць, а менавіта – культура, мудрасць і многае іншае. Недасяжная для іншых і выдатная адукаванасць прафесара з’яўляецца адной з крыніц натхнення, якое асвятляе шлях Карбэры. Тут гаворка ідзе пра архетып вучня. Для Паола сенатар з’яўляецца ўвасабленнем правадніка падчас падарожжа. Падобныя адносіны былі паміж Разарыё Ла Чура і сірэнай. Як несмяротная багіня, яна ўводзіць сенатара ў свет метафізічных перажыванняў, дзе ён набывае незвычайны вопыт. Падарожжа скрозь смерць, каб дасягнуць неўміручасці. Сірэна таксама ўвасабляе архетып

¹⁰ “Я любил, как целая сотня ваших Дон Жуанов не любила за всю свою жизнь” [5].

¹¹ “Что с них взять: разве могут эти бедолаги уловить дух греческого, если ни разу не слышали его” [5].

¹² “Мои плевок глубоко символичны и высококультурны” [5].

¹³ “Паоло... Тебе повезло, ты носишь имя единственного апостола, наделенного кое-какой культурой и некоторым литературным дарованием” [5].

Правадыра прафесара ў сферы любоўных адносін, з'яўляючыся яго палубоўніцай [10]. Між тым сірэна ўяўляе сабой станоўчы жаночы вобраз, у той час як негатыўны аспект дадзенага вобраза выявіўся ў пачатку апаведу ў вобразах “дзяўчат №1 і №2”, блізкіх знаёмых маладога журналіста. Апроч іншага, дадзеная гісторыя прасякнута антытэзамі. Супрацьлеглыя канцэпцыі часта выкарыстоўваюцца ў выказваннях сенатара і Лігеі, напрыклад, смерць і неўміручасць, звер і багіня, поўнач і поўдзень, пацвярджаюць архетыпічны падыход, гэта значыць барацьбу супрацьлегласцяў.

Тамазі дзі Лампедуза апісаў галоўнага героя, прафесара, як вучонага, які спецыялізуецца на вывучэнні эліністычнай эпохі і, дзякуючы гэтаму, сам звярнуўся да філасофіі таго перыяду, а менавіта да пантэізму, увасобіўшы ў тэксце яго асноўную ідэю (зліццё Бога і свету, Бог ва ўсім). Лігея сцвярджае: “<...> sono immortale perché tutte le morti confluiscono in me da quella del merluzzo di dianzi a quella di Zeus, e in me radunate ridiventano vita non più individuale e determinata, ma panica e quindi libera”¹⁴ [3, p. 450].

Паводле тэорыі архетыпаў К.Г. Юнга, адраджэнне цесна звязана з уваскрэсеннем. Архетып вады, у дадзеным выпадку рэалізаваны праз вобраз мора, з'яўляецца сімвалам адраджэння. Вада – гэта ўрадлівасць і дабро. Як несмяротны бог, кожную ноч сонца тоне ў вадзе, сваёй маці, і кожную раніцу адраджаецца зноў. Кіруючыся, дадзенымі ідэямі, аўтар прыводзіць свайго героя, Разарыё Ла Чура, да такой развязкі: ён кідаецца ў мора, каб вярнуцца ва ўлонне маці і стаць несмяротным, як сонца, якое адраджаецца кожны дзень.

Матыў смерці часта фігуруе ў ходзе апаведу. Як было адзначана раней, кафэ “Лімб” з'яўляецца месцам сустрэчы двух герояў і асноўным фонам гісторыі. “Лімб” азначае “чысцец”, і прафесар, немалады ўжо мужчына, быццам праходзіць сваеасаблівае ачышчэнне праз споведзь перад журналістам, праз успамін усяго добрага і дрэннага, што здаралася з ім на працягу жыцця. Акрамя гэтага, варта адзначыць, што на першым плане бачны ашаламляльны кантраст паміж сапраўдным – Турын, зіма – месцам і часам, дзе разгортваецца галоўная падзея, і мінулым – Сіцыліяй – востравам багоў, дзе апісаны лета і мора. Такім чынам, Турын намалюваны змрочным падземным светам, Аідам, або пячорай без адзінага прамяня святла, у той час як мора і сонца сімвалізуе выхад з гэтай пячоры¹⁵. Разарыё Ла Чура быў адзіным у сваім асяроддзі, хто быў уганараваны спазнаць ісціну, але аказалася цяжка перадаць гэтую праўду зняволеным у цемры невуцтва людзям, не рызыкуючы пры гэтым праславіцца вар'ятам.

Знаток прыгажосці і ўладальнік сапраўдных ведаў аб свеце, Разарыё Ла Чура, так і не змог адаптавацца да зямнога жыцця. Гэта прывяло яго да аскетычнага ладу жыцця, які ўзыходзіць не да адрачэння, а да немагчымасці адчуваць прымітыўныя чалавечыя задавальненні. У апаведзе ўсё падзеі нібы зводзяцца ў адно, а фрагментаваная рэальнасць становіцца ілюзорнай. Чалавеку ўласціва аўтаматычна дыстанцыявацца ад таго, што яму незразумела; невядомае выклікае недавер і нават страх. Калі сутнасць нейкай з'явы чалавеку не ясная, а тлумачэнне супярэчыць устояным правілам і нормам, ён інтэрпрэтуе усё гэта як трызненне ці ўсё ж спрабуе напоўніць дадзенае тлумачэнне блізкай яму ідэалогіяй. Гэта спосаб мыслення, навязаны грамадствам, якое асуджае іншадумства, часта прыраўноўваючы яго да вар'яцтва. Так адбылося ў выпадку зносін прафесара і журналіста, але, на шчасце для прафесара, малады чалавек апынуўся, як выказаўся сам прафесар, “siciliano di specie migliore, sei riuscito a compiere la sintesi di sensi e di ragione”¹⁶ [3, p. 442] і не засумняваўся ў псіхічным здароўі пажылога чалавека, а тое, што было яму незразумела, патлумачыў сваёй абмежаванасцю. Варта ўзгадаць пра тое, што казкі або фантастычныя гісторыі з'яўляюцца носбітамі таемных ісцін, і ў іх вар'яцтва пераплятаецца з метафізічным вопытам. Уява тут – гэта акно, якое дае ўнікальны пейзаж. У апаведзе, там, дзе сінхронна і неба зліваюцца, узнікае зліццё бінарнага сэнсу рэчаў. Аб'екты антытэзы практычна злучаюцца і становяцца часткамі цэлага.

Цікавы факт, што ўяўленні пра тое, як выглядалі сірэны адрозніваюцца. Звернемся да слоўнікаў: “Сірэна – 1. пераважна. мн. У старажытных грэкаў – міфічная марская істота, якую малявалі ў выглядзе жанчыны (часам з птушынымі нагамі) або птушкі з жаночай галавой, спевам заваблівае маракоў у небяспечныя, згубныя для іх месцы” [12]. “3) міфал. марскія напаўбагіні, якіх апісвалі ў выглядзе жанчын з рыбіным хвостом; спевам сваім прыцягвалі маракоў на падводныя камяні” [13]. Першае вызначэнне найбольш набліжанае да таго, як сірэн малявалі ў гамераўскую эпоху, а менавіта як марскіх німфаў з цэлым птушкі і галавой жанчыны. Тамазі дзі Лампедуза апісаў гэтую істоту па-свойму: “<...> sotto l'inguine, sotto i glutei il suo corpo era quello di un pesce, rivestito di minutissime squame madreperlacee e azzurre, e terminava in una coda biforcuta”¹⁷ [3, p. 447]. Паколькі ў даўнія часы на поўдні Італіі былі сканцэнтраваны грэчаскія калоніі, то і элементы іх культуры таксама распаўсюдзіліся на суседнія з імі тэрыторыі. Такім

¹⁴ “Я бессмертна, потому что все смерти сливаются во мне – от смерти той рыбки до смерти Зевса. Соединившись в Лигии, они снова становятся жизнью, только не отдельной и ограниченной, а самородной и, значит, свободной” [4].

¹⁵ Гаворка ідзе пра пячору Платона. Міф пра пячору часта выкарыстоўваецца ў мастацкай літаратуры, напрыклад: «Лунны пыл» А. Кларка, «Пячора» Ж. Сарамана і інш. [11].

¹⁶ “Наидостойнейшим сицилийцем, которому удалось соединить в себе чувства и разум” [4].

¹⁷ “Пониже ягодиц и лобка ее тело было покрыто бисером перламутровой рыбьей чешуи и завершалось раздвоенным хвостом” [4].

чынам, культ сірэна: вера ў іх існаванне і шанаванне гэтых істот – укараніўся ў свядомасці мясцовага насельніцтва. Нават сёння міф пра сірэну жыве ў памяці людзей паўднёвай Італіі. Тамазі дзі Лампедуза не-задоўга да напісання гэтага апавядання наведваў мясцовасць Аўгуста і змясціў у дэкарацыі гэтага кутка Італіі сваіх персанажаў, упісаўшы іх у кантэкст міфа аб сірэнах.

Сірэна – дваісты вобраз. Яна і жывёла і несмяротная багіня, носьбіт элементаў касмалагічнай ма-дэлі, такіх як вада, зямля і неба. Акрамя гэтага, вобраз сірэны ўвасабляе сабой архетыпічны саюз Эраса і Танатаса. Гэта ўзаемадзеянне любові і смерці, якое натхняе прадстаўнікоў мастацтва розных эпох, упершыню было выразна артыкулявана З. Фрэйдам у працы “Па той бок прынцыпу задавальнення” (1920) [14, с. 201–255]. Таксама Сірэна атаясамліваецца з юнгіянскім вобразам прамудрай Маці. Яна ўвасабляе ў сабе два аспекты: станоўчы, які дапамагае, натхняе, і жахлівы, які атручвае і пажырае. Станоўчы бок паказвае на шчодрасць сірэны, якую яна аказвае прафесару, а менавіта ўвасабляе ў жыцці ягоную прагу забыцця. З адмоўнага боку Лігея ўвасабляе сабой жорсткую маці, якая пажырае як мора: яна дорыць смерць разам з неўміручасцю.

Архетып Маці таксама атрымаў сваё ўвасабленне ў вобразе Сіцыліі, які сімвалізуе страчанае ўлонне маці, страчаны рай, пра які настальгуе герой. Знаходзячыся ў Турыне, у гарадскім асяроддзі, у непрывабнай рэальнасці Ла Чура успамінае Сіцылію, выдатную гісторыю і супрацьпастаўляе яе таму, што мае цяпер. Сіцылія – гэта зямля, якая ўяўляе іншае вымярэнне і відавочна кантрастуе з гарадской строгаасцю Турына. Акрамя гэтага Сіцылія атаясамліваецца з Лігеяй. Лігея вечна маладая і вечна маці, Вялікая Багіня, валадарка воднай стыхіі, яна і добрая Маці, і жорсткая Маці. Вобразы Сіцыліі і Лігеі цесна пераплецены паміж сабой, гэтаму спрыяе архетып Маці, увасоблены гэтымі двума вобразамі. Вяртанне да Лігеі, як і да Сіцыліі-маці, з’яўляецца непазбежным, таму настальгія, памяць пра згубленае шчасце, страчаны рай, не пакідаюць героя. Вяртанне да вытокаў – адзіны спосаб здабыць супакой.

“Сірэна” – гэта гісторыя, якая вызначаецца глыбінёй свайго сэнсу. Яе асаблівасць вызначаецца ўжо тым фактам, што галоўная рэалістычная гісторыя з’яўляецца аблямоўкай для гісторыі другога ўзроўню, якая становіцца абсалютна фантастычнай і нават сюррэалістычнай. Манера апавядання часта змяняецца і вагаецца паміж праўдападобным і нерэальным. У апавяданні пераважае маналагічная гаворка, а менавіта гаворка прафесара, які распавядае сваю фантастычную гісторыю. Той факт, што апавед вядзецца ад першай асобы, дадае гісторыі пераканаўчасці і прымушае чытача пранікнуцца вялікім даверам да апавядальніка. Выкарыстанне ў апаведзе трох форм граматычнага часу, гэта значыць, што частка першая гісторыі, асноўнае апавяданне, мае дзеясловы выкарыстання пераважна ў форме прошлага і цяперашняга часу, а другая, заключная, – адсылкі да будучага дзякуючы выкарыстанню дзеясловаў у форме будучага часу. Такім чынам, бесперапыннае ваганне паміж мінулым, сучасным і будучым вызначае канцэпцыю вечнасці, якая пераклікаецца з тэкстам і звязваецца з метафізічным вопытам, які намякае на неўміручасць. Выкарыстанне процілеглых па сэнсе пар слоў спрыяе стварэнню гарманічнага адзінства. Напрыклад, смерць і неўміручасць – гэта дзве крайнасці адной і той жа сутнасці (непарушна злучыліся ў вобразе сірэны). Іншымі словамі, метады апаведу, выкарыстання аўтарам, накіраваны на тое, каб пацвердзіць заяўлены ім канцэпцыі. Кожнае слова ў апавяданні старанна падабрана для таго, каб стварыць гарманічны сінтэз фантастычнага і рэалістычнага пластоў апавядання.

Заклучэнне. Чым бліжэй пісьменнік падыходзіў да канца свайго ўласнага існавання, тым ярчэй выяўляў сваю фантазію і творчасць у літаратурных тэкстах. Ён па-майстэрску пераплятае свае ілюзіі з мі-фамі, традыцыямі і архетыпамі, якія склаліся ў падсвядомасці італьянскага народа за шматлікія стагоддзі яго існавання. Тамазі дзі Лампедуза выкарыстаў усё сваё ўменне і сродкі апаведу, даступныя для стварэння элегіі смерці, смерці ўяўнай, павярхоўнай, якая з’яўляецца толькі парогам перад дасягненнем неўміручасці. Відавочна, што аўтар адчувае пагарду да тых умоў жыцця, у якіх чалавечы індывід вымушаны існаваць. Сваё стаўленне пісьменнік прадэманстраваў праз характар Разарыё Ла Чура. Высока сімвалічныя пляўкі прафесара трэба ўспрымаць як рэакцыю на ўсё тое, што адбываецца навокал, напрыклад, на наяўнасць хворых і ўбогіх чалавечых істот, асуджаных на разбэшчанасць па прычыне сваёй смяротнай прыроды. Акрамя невуцтва ўсіх тых, хто часта наведвае “Лімб”, існуе іншы сусвет, здольны задаволіць любое жадан-не, падарыць метафізічны вопыт. У ім прафесар і знаходзіць прытулак і суцяшэнне. Межы свядомасці па-шыраюцца, нават больш за тое, руйнуюцца, і прырода ўяўляе сабой бясконцае быццё. Час – ілжывае паняц-це, і адзінае часовае ўспрымання – гэта ўспрымання вечнасці, калі мінулае, сучаснасць і будучыня ўтвара-юць абсалютнае адзінства. У метафізічным вопыце не існуе ні смерці, ні нараджэння. Не выпадкова словы “вечны” і “вечнасць” даволі часта сустракаюцца ў тэксце. У метафізічным успрыманні смерць – гэта толькі канцэпцыя, форма без зместу. Цікавы таксама той факт, што Тамазі дзі Лампедуза звяртаецца да платонаў-скай тэорыі ідэй, якая сведчыць аб тым, што толькі душа здольная спазнаць ідэі.

Такім чынам, праведзенае даследаванне дазваляе зрабіць наступныя высновы:

1. Уплыў нацыянальнага аспекту на асобу і творчасць пісьменніка выяўляецца ў апісаннях роднага краю, які прадстаўлены як радзіма багоў і герояў, нейкі рай на зямлі; вуснамі галоўнага героя (прафесара) размаўляе сам аўтар, які настальгуе пра былую і згубленую веліч Сіцыліі; таксама уплыў

націянальнага аспекту выявіўся ва ўзнаўленні культу русалак, які мае месца нават у нашы дні ў некаторых гарадах паўднёвай Італіі.

2. Твор Тамазі дзі Лампедузы “Сірэна” з’яўляецца свайго роду квінтэсэнцыяй жыццёвага вопыту пісьменніка, тых падзей, якія яму калі-небудзь даводзілася перажываць і след ад гэтых перажыванняў застаўся ў яго свядомасці і падсвядомасці, увасобіўшыся ў розных сімвалах і архетыпных вобразах.

3. Аналіз дадзенага тэксту ў рэчышчы тэорыі архетыпаў К.Г. Юнга дазволіў выявіць у апавяданні архетыпы Маці, Эраса і Танатаса, Вады і Сонца (як вечных сімвалаў быцця), а таксама аллюзіі на платонаўскі міф пра пяхору, а таксама на оперу Моцарта “Дон Джавані”.

ЛІТАРАТУРА

1. Gilmour, D. L'ultimo Gattopardo : Vita di Giuseppe Tomasi di Lampedusa / D. Gilmour; traduzione di F. Cavagnoli. – Milano : Feltrinelli, 1989. – 238 p.
2. Tomasi di Lampedusa, G. Opere / G. Tomasi di Lampedusa; a cura di N. Polo ; introduzione e premesse di G. Lanza Tomasi. – Milano : Mondadori, 1995. – P. LX–1871.
3. Tomasi di Lampedusa, G. La Sirena / G. Tomasi di Lampedusa // Racconti italiani del novecento. – Milano : Mondadori, 1990. – P. 424–453.
4. Томази ди Лампедуза, Дж. Лигия [Электронный ресурс] / Дж. Томази ди Лампедуза // Иностранная литература. – 1997. – №7. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/inostran/1997/7/lamped.html>. – Дата доступа: 25.03.2019.
5. Todini, G. Tomasi di Lampedusa / G. Todini // Belfagor. – 1970. – Vol. 25/2. – P. 163–184.
6. Buzzi, G. Invito alla lettura di Tomasi di Lampedusa / G. Buzzi. – Milano : Mursia, 1991. – 180 p.
7. Vocelli, A. Tomasi di Lampedusa / A. Vocelli // Il Mondo. – 17.10.1961. – P. 3.
8. Тодоров, Ц. Введение в фантастическую литературу / Ц. Тодоров ; пер. с франц. Б. Нарумова. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – 144 с.
9. Юнг, К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К. Г. Юнг ; пер. с англ. – Киев : Гос. б-ка Украины для юношества, 1996. – 384 с.
10. Pearson, C. The Hero within: Six Archetypes We Live by / C. Pearson. – San Francisco : Harper&Row, 1989. – P. XXVIII–210.
11. Новый Акрополь философская школа Платон. Миф о пещере [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.newacropol.ru/alexandria/philosophy/philosofs/plato /uchenie_plato/plato3. – Дата доступа: 05.04.2019.
12. Академик Толковый словарь Ушакова / Сирена [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/usakov/1024422>. – Дата доступа: 30.03.2019.
13. Академик Словарь иностранных слов русского язык / Сирена [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/33421. – Дата доступа: 30.03.2019.
14. Фрейд, З. По ту сторону принципа удовольствия / З. Фрейд. – М. : Прогресс : Литера, 1992. – 569 с.

Пастыніў 27.05.2019

SYMBOLS AND ARCHETYPES IN THE STORY BY G. TOMASI DI LAMPEDUSA SIRENA

K. CHASNAKOVA

The article tells about the most significant facts of the literary carrier of the Italian writer Tomasi di Lampedusa, and in particular about his last work, known under several names, the most common of which is Siren. The article presents the literary analysis of this story., which allowed to determine the system of characters, their functions, to detect some allusions in the text, as well as to identify symbols and archetypal images in it in order to understand better the content of this literary text as well as the identity of its author. All this led to the main conclusion that the theory of the archetypes of K.G. Jung, in combination with other research methods, will help most deeply analyze various literary works and assess the degree of influence of the collective unconscious on the consciousness of a particular writer.

Keywords: archetype, collective unconscious, symbol, metaphysics, real, fantastic, antithesis.